

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

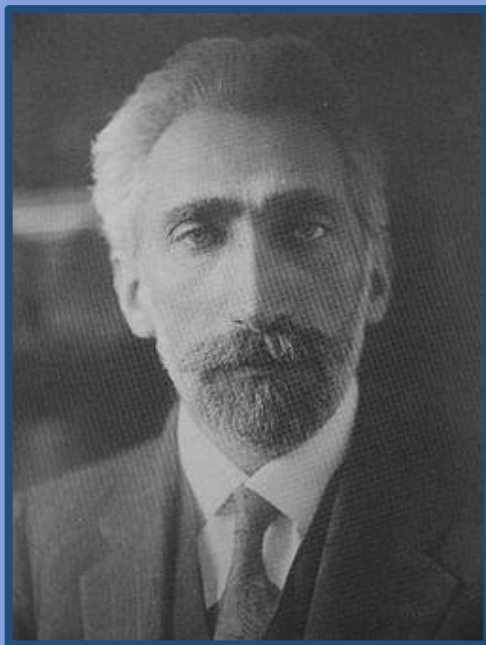
Цикл бібліографічних оглядів
про українських письменників і
поетів -- жертв сталінських
репресій

Частина 2

Мета огляду літератури: ознайомити читача з творами «Розстріляного Відродження», розповісти про письменників, їх творчість та продемонструвати книги, в тому числі і ті, що зберігаються у фонді бібліотеки інституту. Огляд буде складатися з 3-х частин. В першій частині мова піде про Миколу Зерова, Григорія Косинку, Валер'яна Підмогильного та Олеся Досвітнього. У другій частині -- про Михайла Драй-Хмару, Антіна та Івана Крушельницьких, а у третій – про Миколу Вороного, Миколу Куліша, Миколу Хвильового та Євгена Плужника.

Благословімо страчених та їх книги

**Хай подвиг загиблих
кличе на подвиг живих**

**Антін Крушельницький
(1878-1937)**

Крушельницький Антін Володиславович народився 2 серпня 1878 р. в м. Ланьцут (тепер Польща) в родині інтелігента.

Навчався у Львівському університеті.

Працював спочатку журналістом (деякий час редагував газету «Буковина»), а потім педагогом в українських гімназіях, 1917 р. був директором гімназії в м. Городенка (тепер Городенківського району Івано-Франківської області), 1919 р. – міністр освіти Західно-Української Народної Республіки, після розпаду якої жив на еміграції у Відні. Там організував видавництво художньої літератури «Чайка». Переїхавши до Львова, видавав прорадянські журнали «Нові шляхи» і «Критика».

Літературну діяльність розпочав ще наприкінці XIX століття: писав оповідання, новели, повісті. Окремими книжками видрукувані прозові збірки з життя українського трудового люду Галичини «Пролетарі», «Буденний хліб», «Рубають ліс» та ін. За прорадянську діяльність польсько-шляхетським урядом 1932 р. був висланий зі Львова на Радянську Україну, де продовжив свою письменницьку діяльність.

6 листопада 1934 р. був заарештований органами Держбезпеки НКВС УРСР у Харкові. Під час арешту й трусу в нього вилучено біля сотні листів від різних кореспондентів, 38 фотографій, різні записки, автобіографію. У постанові

оперуповноваженого II відділу СПО УДБ по Харківській області Бордона стверджувалося: «Крушельницький Антін Володиславович є одним із керівників створеного на Україні центру ОУН, який ставить своєю метою повалення радянської влади в СРСР і підготовку терористичних актів проти представників партії і уряду».

Під пресом морального терору і фізичних тортур на допитах «визнав» себе винним у тому, що прибув на Україну з метою проведення контрреволюційної діяльності. 15 грудня 1934 р. звернувся із заявою «До суду при НКВС УРСР», в якій просив дати йому змогу присвятити решту своїх сил «будуванню соціалізму й безкласового громадянства».

Справа А. Крушельницького розглядалася 28 березня 1935 р. виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням В. Ульріха. Вирок: десять років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Заслання А, Крушельницький відбував у Соловецькій тюрмі. Там життя його трагічно обірвалося 23 жовтня 1937 р. після того, як він був засуджений «трійкою» УНКВС Ленінградської області по 1-й категорії, тобто до розстрілу.

Із секретної записки тюремного управління НКВС від 16 червня 1941 р. відомо, що в архівах цього управління збереглося «тринадцять зошитів рукопису роману А. Крушельницького українською мовою «Батьківщина». На звороті цієї «службової записки» зазначено: «Рукопис цього твору знищено шляхом спалення. 4.VI.1941».

19 жовтня 1957 р. Верховний Суд СРСР скасував вирок у справі А. Крушельницького за відсутністю складу злочину.

Антін Крушельницький реабілітований посмертно.

Книги

Іван Крушельницький 1905-1934

Крушельницький Іван Антонович народився 12 листопада 1905 р. в Коломиї на Прикарпатті в письменницькій сім'ї. Окрім батька, в літературі і працювала його мати (друкувалася під псевдонімом Марія Свобода), яка виступала також на сцені як актриса.

І. Крушельницький здобував освіту у Віденському, а потім у Празькому університетах, підтримував після тісні взаємини з культурними осередками Європи. Зокрема, був у приятельських взаєминах з відомим австрійським письменником Гуго фон Гофмансталем, збірку творів якого видав у своєму перекладі.

Писати Іван Крушельницький почав ще в студентські літа. Перша збірка його поезій «Весняна пісня» видрукувана 1924 р. З 1927 р. він член КПЗУ. За революційну діяльність був позбавлений права вчителювати в українських школах, тому існував за рахунок літературної та мистецької праці. Виступав він також як мистецтвознавець вправний графік, вміщуючи свої роботи в періодичних виданнях.

Як поет друкувався в журналах «Нові шляхи», «Світ» та ін. Видав збірки поезій «Юний спокій» (1929), «Радощі життя» (1930), «Спір за мадонну Сільвію» (1930), «На скелях (Таверна № 16)». У них виявив себе проникливим ліриком, цікавим експериментатором у галузі художньої форми. Антивоєнна драматична поема Івана Крушельницького «На скелях ?Таверна № 16)» на конкурсі Народного комісаріату освіти УРСР 1931 р. відзначена першою премією.

І. Крушельницький доклав багато зусиль до оновлення й збагачення художньо-культурного життя на західноукраїнських землях. 1931 р. випустив «Альманах лівого мистецтва», що об'єднував митців-новаторів. Того ж року видав цікаву працю «Джерела творчості Ярослава Галана», згодом безпідставно «розвінчану» одним львівським публіцистом як «пасквіль доморослого фашиста, неука і графомана».

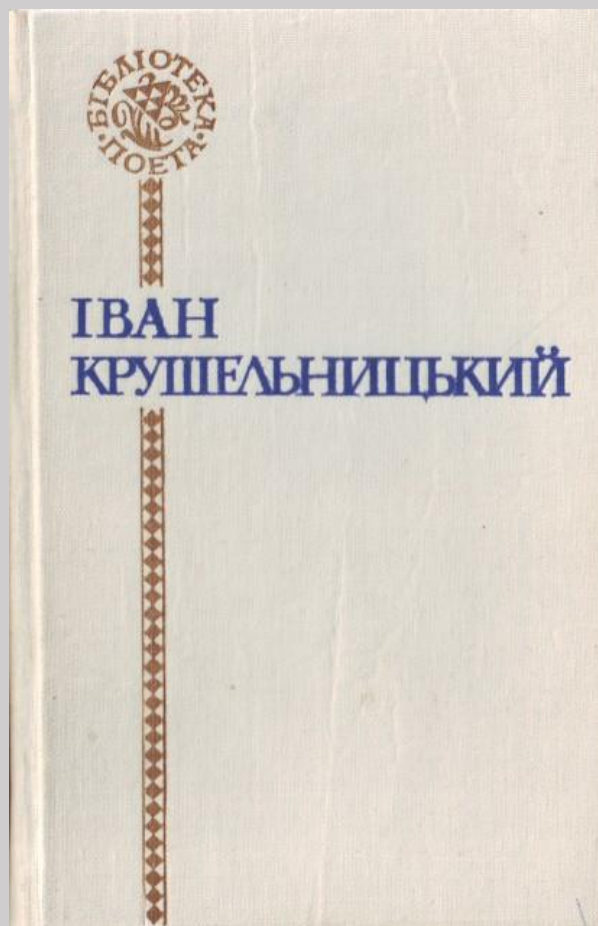
Не маючи змоги в нормальних умовах продовжувати свою діяльність у Львові, дотримуючись, як і його батька, прорадянських поглядів, І. Крушельницький 1932 р. виїхав на лікування до СРСР. Сім місяців прожив він у Сухумі, після чого оселився в Харкові. З ентузіазмом включився в громадсько-культурне життя столиці України. Але 1933 р. його було безпідставно заарештовано і звинувачено, як і багатьох інших «західняків», в організації підготовки терористичних актів проти керівників Радянської влади.

13 грудня виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР, що засідала в Києві, на підставі постанови Президії ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. засудила Івано Крушельницького (разом із братом Тарасом, Григорієм Косинкою, Дмитром Фальківським, Романом Сказинським, Олексою Влизьком та іншими) до розстрілу. 14 грудня вирок було виконано.

14 січня 1958 року Військова колегія Верховного Суду СРСР переглянула справу І. Крушельницького, вирок від 13 грудня 1934 р. визнала нечинним.

Іван Крушельницький реабілітований посмертно.

Книга

Графіка — ще одна з граней щедрого таланту І. Крушельницького. Його дар рисувальника для нас є дуже суттєвим, оскільки саме тут, у доробку одного автора, найнаочніше зосередилися ті еволюційні ознаки, що характеризують образотворче мистецтво України й, зокрема, Галичини після Першої світової війни — від стилістичних канонів до конструктивістських і форм загальноєвропейського масштабу.

Світлини книг Антіна та Івана Крушельницьких подані зі сторінок Інтернету

Для більшого розуміння трагічних подій 30-х років ХХ-го століття, пов'язаних із сталінським режимом, які відбувалися на території УРСР, подаємо історію знищеної родини Крушельницьких.

Родина Крушельницьких

Історія родини Крушельницьких — найяскравіший доказ того, що московитам віри немає. У Галичині в повоєнні роки совети знищували не лише окремих людей, а й цілі сім'ї і династії.

Фактично величезна родина Крушельницьких перестала існувати. Як написала у своїй книзі "Рубали ліс... (Спогади галичанки)" Лариса Крушельницька "Зрубали ліс, і передусім – найвищі дерева".

Дід Лариси Антін Крушельницький – міністр освіти Української Народної Республіки, письменник, педагог, видавець. Він виховав четверо синів і доньку, з якими впродовж 1932–1934 років виїхав зі Львова до, на тоді, совєцької столиці України Харкова з мрією служити своєму народові.

Мати Лариси - відома піаністка Галина Левицька – перша виконавиця багатьох творів українських композиторів.

Дід Антін любив, щоб усі діти жили з ним. Помешкання Крушельницьких у Львові на Кв'ятківці складалося з 10 кімнат. У вітальні стояло два фортепіано, на яких грала невістка Галя Левицька.

Бабуня Марія, яка вела господарство (мала й прислугу помічницю), замолоду служила артисткою театру «Руська Бесіда». Вона грала так добре, що Марія Заньковецька за створений образ Наталки Полтавки подарувала їй костюм, у якому виконувала цю роль. Однак бабуня Марія присвятила своє життя дітям. Вдома її ніколи не бачила в халаті – він служив для того, аби зі спальні перейти до ванної кімнати. По квартирі вона ходила в спеціально шитих домашніх сукенках зі світлими або білими мережаними комірцями.

Тато Іван, вже тоді письменник, писав для доньки Лариси колискові та вірші.

Усі Крушельницькі були високі блондини й мали довгообразе обличчя, синьоокі – сини Тарас, Богдан, Іван, Остап і донька Володимира. Найвродливішим був Тарас – філолог германіст. Мав пластунське прізвище Чача. Він є автором слів і музики відомого гімну «Лісові чорти» однойменного пластового куреня, який співають і сьогодні. Організовував хоріві колективи в Галичині. У ті часи, за польського панування, українців на державну роботу не приймали, то Тарас заробляв перекладами, писав гуморески, памфлети, за що його посадили в тюрму «Бригідки». Володимира закінчила Віденський медінститут, за фахом дерматолог. Вона, як і всі Крушельницькі, добре писала, часто допомагала братам із перекладами. Її захоплювала громадська робота, вона активно працювала в товаристві боротьби з пияцтвом. Була редактором журналу "Відродження".

Богдан Крушельницький учився в Празі, студіював агроелекономіку й мав плани вимріяної сільськогосподарської кооперації, які «розбилися» в колгоспі під Харковом, звідки його забрали в тюрму. Він був одружений із донькою професора Празького університету Наталею Мельник. Наймолодшим був Остап, навчався в гімназії і захоплювався кіномистецтвом і дописував для часописів.

Іван Крушельницький разом із тіткою Володимирою перші в 1932 році виїхали до Харкова. Тітці вже запропонували роботу в науковому медичному інституті, а Іван надрукував в Україні антивоєнну драму, за яку був удостоєний премії з умовою використання коштів тільки в ССРСР. Окрім того, Іван хворів, тому він обрав лікування в Сухумі.

Факт виїзду в Україну Антона Крушельницького свідчить про необізнаність щодо масштабів трагедії українців в ССРСР. «Ну що ж голод, – казав Антін, – ми вже не один голод пережили, це ж не вічне...».

Тим часом у Галичині українських патріотів, які відстоювали свої права й рівність із поляками, жорстоко переслідували. Особливо це стосувалося галицької інтелігенції. Антін Крушельницький та його сини були під прицільним поглядом влади, в домі неодноразово поліція влаштовувала обшуки.

Друзі, знайомі кликали до Праги, Відня, адже там вони колись жили, там працювали батьки однієї з невісток – Наталі. Можливість була. Але це суперечило принципам, яких навчав синів і які сповідував сам Антін Крушельницький. Там є Україна, хай совєцька, але за слово українське не садять у буцегарню. До того ж у Львів 1929 року приїхав міністр освіти Микола Скрипник, який агітував галичан їхати на Схід. Бо сам щиро в цю ідею вірив.

Коли 10 травня 1934 року велика родина Крушельницьких назавжди залишала Галичину, на вокзал прийшло провадити пів-Львова.

Прибули Крушельницькі до Харкова з усіма своїми гуцульськими меблями, італійською лампою, книжками, валізами з ковдрами, одягом, псом Льокарно. За домовленістю із урядом тодішньої влади, їх оселили у відомому в Харкові будинку письменників “Слово”, що стояв по вул. Чернишевського (нині - Культури, 9). Тоді у “Слові” роїлося від митців. Приміром, у першому під’їзді на п’ятому поверсі, в квартирі №15 мешкав Павло Тичина. І це вже згодом Крушельницькі довідались, що 1930-х рр. із 62 письменницьких квартир - усього в “Будинку Слова” налічується 66 помешкань - були репресовані 70 (!) мешканців.

Родина вирізнялася стилем життя, певною стриманістю до оточення, своєю одержимою працездатністю й навіть зовнішністю.

Крушельницькі були вимогливі до себе не лише в праці, а й щодо свого вигляду.

Одягалися скромно, але завжди елегантно. І тому, коли вони з’явилися на харківських вулицях, де кожний хотів якнайменше впадати у вічі, вигляд емігрантів дисонував із голодною дійсністю совєцької України.

Впродовж року по приїзді до Харкова всі діти й сам Антон Крушельницький опинилися в тюрмах.

За якихось півроку після переїзду в Радянську Україну 6 листопада 1934 р. по Антона Крушельницького приїхали енкаведисти і в квартирі провели обшук. Того дня лише в Харкові заарештували ще добрих два десятки “ворогів народу”, рахуючи й синів Крушельницьких - Івана і Тараса.

Спецконвоєм 10 листопада 1934 р. Антона Крушельницького відправили у в Київ в розпорядження слідчих органів енкаведе.

На перший допит Антіна викликали тільки 15 листопада 1934р.

Із протоколу випливало, що затриманий щиро вірив: сталась якась жахлива помилка. Слідчі тільки злостиво шкірилися.

Що там діялося в катівні, можна лише здогадуватися.

28 листопада 1934 р. під час допиту Антін Крушельницький визнав себе винним у тому, що “за завданням закордонного проводу ОУН прибув в совєцьку Україну, аби здійснювати контрреволюційну роботу на користь фашизму”.

Що змусило Антона Крушельницького, людину принципову, навіть незламну, за 14 днів повністю поміняти свідчення? Напевно, не фізичні тортури, а усвідомлення того, що в сусідніх одиночних камерах перебували сини - Іван і Тарас .

На той час батько знав лише про двох заарештованих дітей.

Тоді, як ще 5 листопада 1934 р. енкаведисти прийшли, і по Богдана, і по Остапа, і навіть по дочку Володимирі.

Більше того, за Богданом “чорний ворон” приїхав в колгосп.

За Остапом - в студентський гуртожиток. Останньою ув'язнили Володимирі.

Відповідаючи на кожне запитання слідчих, Антін Крушельницький наголошував: мої сини до цього не причетні. Вони нічого не знали. Як і належить батькові, він до останку захищав родину, сім'ю, синів, нащадків.

15 грудня 1934 р. Антін Крушельницький в суді покаявся у своїх злочинах проти ССРР, і просив... залишити в живих, хоча б його дітей.

Як рубають ліс? Починають із молодняка, аби ближче підібратися до дужих дерев.

13 грудня 1934 р. засудила Івана і Тараса Крушельницького, - і ще загалом 28 “ворогів народу” за першою категорією, тобто до розстрілу.

Є свідчення, що кати не чекали на офіційне судові рішення, а взялися страчувати за день чи за два до оголошення вироку. Діялося це у Києві, в підвалі будівлі Інституту шляхетних панянок (нині - Жовтневий палац; вул. Інститутська, 1). Там у підвалах їх похапцем розстрілювали.

26 березня 1935 р. Богдан, Остап і Володимира Крушельницькі отримали від особливої наради НКВД по п'ять років таборів. Їх відправили будувати біломорканал.

Справу Антона Крушельницького розглянула 28 березня 1935 р. виїзна сесія військової колегії верховного суду СРСР і присудила - 10 років позбавлення волі в Соловецькій в'язниці з конфіскацією всього майна.

Особлива “трійка” енкаведе 9 жовтня 1937 р. влаштувала масову “чистку”

Соловецької в'язниці. До розстрілу зарахували 1825 тамтешніх політв'язнів.

Серед винищених 3 листопада 1937 р. у лісовому урочищі Сандармох у Карелії, були і письменник, журналіст, видавець, міністр освіти УНР Антін Крушельницький та два його сини - Богдан та Остап.

Ще одну групу з 509 в'язнів вивезли з Соловків на розстріл до Ленінграда. В той “ленінградський етап” потрапила – талановитий лікар-дерматолог із дипломом Віденського університету, 34-річний доктор медичних наук Володимира Крушельницька, котра в таборі на Соловках була лікарем.

Невісток колись щасливої родини Крушельницьких, Наталю і Стефу з дитиною Марією, котра народилася за два тижні після розстрілу батька Тараса, й Іванову доньку Ларису вислали в Курськ.

Згодом Стефі, Ларисі і Марії дозволили повернутися до Львова.

А ось невістку Наталю заслали до Сибіру, де вона й загинула.

Від початку 1935 року мама маленької тоді Лариси Галина Левицька, яка залишилась у Львові, бо чекала на операцію, почала через Міжнародний Червоний Хрест шукати свою доньку Ларису. Її знайшли в Курську і потягом переправили до мами у Варшаву.

Кажуть людина помирає двічі. Перший раз – коли настає фізична смерть. Вдруге, коли вмирає пам'ять про неї. Пам'ять має жити, щоб животворити.

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=3824580610936704&set=a.2306853576042756>

Михайло Драй-Хмара
1889-1939

Драй-Хмара Михайло Опанасович народився 10 жовтня 1889 р. у с. Малі Канівці на Золотонощині (нині – Чернобаївський район Черкаської області) у козацькій родині. Він рано залишився без матері, але батько зміг дати синові добру освіту. Спершу Михайло закінчив Золотоніську школу, а згодом – Черкаську гімназію. 1906 р. за конкурсом вступив до знаменитої Колегії Павла Галагана у Києві, де вчився разом із П. Филиповичем. 1910 р. став студентом історико-філологічного факультету Київського університету, після закінчення якого (1915) був залишений на кафедрі слов'янознавства для підготовки до професорського звання. 1913 р. відряджений за кордон, де студіював фонд бібліотек і архівів Львова, Будапешта, Загреба, Белграда та Бухареста. З початком першої світової війни, як професорський стипендіат, працював у Петроградському університеті, а 1917 р. повернувся на Україну. В 1918-1923 рр. – професор Кам'янець-Подільського університету. З 1923-го по 1929 рік – професор кафедри українознавства Київського медичного інституту, а в 1930-1933 роках працював у Науково-дослідному інституті мовознавства при ВУАН.

Михайло Драй-Хмара належав до угруповання «неокласиків», хоча до кінця не позбувся символістських впливів. Його поетичній палітрі притаманні вкрай загострені ліричні емоції, його соковито-язичницька лексика наповнена неологізмами. До класичних форм сонета, яким віддавали перевагу «неокласики», він звертається тільки наприкінці 20-х років. За життя Драй-Хмари вийшла друком лише одна книга поезій – «Проростень» (1926). Дві інші («Сонячні марші» та «Залізний обрій») так і не побачили світу аж до 1969 р.

Як літературознавець, глибоко обізнаний із багатьма слов'янськими літературами, Драй-Хмара своїми розвідками прислужився розвитку історико-порівняльному методу. Щоправда йому вдалося видати лише монографію «Леся Українка» (1926).

Вперше Київським відділом ДПУ (по звинуваченню в приналежності до контрреволюційної організації у Кам'янець-Подільському університеті) Михайла Драй-Хмару заарештовано 21 березня 1933 р. Однак тодішньому слідству забракло доказів, і 11 травня 1933 р. його справа під № 3391 була припинена, і Драй-Хмара нарешті звільнений від підписки про невиїзд.

Однак повторного арешту чекати було недовго. 5 вересня 1935 р. виписано ордер № 28 на арешт колишнього професора, на тоді рядового викладача української мови. Наступного дня оперуповноважені Сергієвський і Бондаренко арештували Драй-Хмару в його помешканні. Звинувачення стандартне: націоналістична контрреволюційна діяльність. Драй-Хмара вперто заперечував це. Тоді його справу під № 101 30 жовтня 1935 р. з'єднали зі справою П. Филиповича під № 99, але 22 листопада справ П. Филиповича і М. Драй-Хмари були «підверстані» до справи № 1377 «Зерова і групи». Проте й тут М. Драй-Хмара вперто заперечував свою приналежність до міфічної контрреволюційної організації, і слідчі змушені були знову повернутися до справи №101.

Вона розглядалася 28 березня 1936 р. В Москві на засіданні Особливої наради при НКВС СРСР під порядковим номером 88. Вирок лаконічний: «Драй-Хмара Михаил Афанасьевич – за к.-р. Деятельность заключить в исправтрудлагерь сроком на пять лет, считая с 5.9.35 г.». Так Драй-Хмара опинився на Колимі.

Тут постановою трійки УНКВС по Дальбуду від 27 травня 1938 р. йому додають ще десять років за участь в антирадянській організації і антирадянську пропаганду вже в таборі.

Помер М. Драй-Хмара 19 січня 1939 р. «від ослаблення серцевої діяльності», як вказано в документах по реабілітації.

Реабілітований письменник після перевірки табірної справи в Магаданській області 28 листопада 1989 р.

Існує ще одна версія смерті Михайла Драй-Хмари. За спогадами П. Василевського (див. його статтю «Так він загинув на Колимі» в «Літературній Україні» від 2 жовтня 1989 р.), письменник у квітні 1939 р. став на місце смертника під час одного з чергових розстрілів п'ятого в шерензі, врятувавши цим невідому молоду людину...

Книги

Бібліотека ОІППО

червень 2023 р.